

APGAULĖS SAMPRATA IR REIKŠMĖ ATRIBOJANT SUKČIAVIMĄ IR CIVILINĖS TEISĖS PAŽEIDIMĄ

Darius Pranka

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas dariogi01@gmail.com

Pateikta 2011 m. rugėjo 23 d., parengta spausdinti 2012 m. vasario 28 d.

Anotacija. Autorius nagrinėja pagrindinį nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 182 straipsnyje, požymį – apgaulę, pateikia jos sampratų ir požymių įvairovę. Išanalizavus Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamosios teisės literatūrą, suformuluojama apgaulės sąvoka, aptariami diskusiniai klausimai, kylantys aiškinant šį požymį. Straipsnyje nagrinėjamos apgaulės rūšys, išeinančios už klasikines apgaulės ribų, tokios, kaip elektroninės sistemos apgaulė, apgaulė per trečiuosius asmenis ir panašiai. Autorius išsamiai analizuoja apgaulę pateikiant melagingus duomenis dėl ateities faktų, išdėsto savo poziciją dėl piktnaudžiavimo pasitikėjimu požymio naudojimo aiškinant apgaulės sampratą. Taip pat didelis dėmesys skiriamas sukčiavimo ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo kriterijams. Išnagrinėjama teismų (ikiteisminio tyrimo) praktika sukčiavimo byloje, išskiriamos pasitaikančios klaidos, taip pat akcentuojamos teigiamos kryptys. Galiausiai pateikiama nauja apgaulės samprata ir išskiriami esminiai baudžiamosios ir civilinės atsakomybės skiriamieji bruožai.

Reikšminiai žodžiai: sukčiavimas, apgaulė, piktnaudžiavimas pasitikėjimu.

Įvadas

Nors tiek sukčiavimo nusikalstamai veikai apskritai, tiek jo padarymo būdui neretai baudžiamosios teisės literatūroje buvo skiriamas gana nemažas dėmesys¹, tačiau šis klausimas išlieka aktualus ir pastaruoju metu. Žvelgiant istoriškai pastebima, kad apgaulės sąvoka ne kartą keitėsi, plėtėsi, apimdama vis daugiau naujų požymių ar elementų. Todėl natūralu, kad apgaulė kaip sukčiavimo padarymo būdas reikalauja vis naujų mokslinių tyrinėjimų. Visų pirma, teismų praktikoje įsitvirtina visiškai naujos, iki šiol baudžiamosios teisės teorijoje negirdėtos apgaulės rūšys, kurių egzistavimas verčia kartu į priekį eiti ne tik teismų praktiką, bet ir baudžiamosios teisės teoriją. Antra, norėtusi padėti tašką nesibaigiančiose diskusijose dėl piktnaudžiavimo požymio savarankiškumo apgaulės sąvokoje, tokiu būdu pateikiant naują, atitinkančią pastarojo meto visuomenės gyvenimą, apgaulės sąvoką. Ir vienas iš pagrindinių bei aktualiausių straipsnio uždavinių – teismų praktikoje besiformuojančių bei baudžiamosios teisės teorijoje vis dažniau minimų, sukčiavimo ir civilinės teisės pažeidimo atibojimo svarbiausių problemų išskyrimas ir apibendrinimas, kuris padėtų atiboti šiuos du, neretai labai panašius, teisės pažeidimus.

Tyrimo objektas. Apgaulės požymis, kaip sukčiavimo nusikaltimo padarymo būdas, bei šio požymio įtaka atibojant civilinės teisės pažeidimą ir sukčiavimą.

Tyrimo tikslas. Pateikti apgaulės požymio sampratą ir požymius, kurie leistų nustatyti ribą tarp civilinės teisės pažeidimo ir sukčiavimo.

Tyrimo metodai. Lyginamasis, analizės, loginis, sintezės, apibendrinimo.

1. Apgaulės samprata, požymiai ir rūšys

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne apgaulė apibėžiama kaip veiksmai, elgesys ar žodžiai, kuriais sąmoningai norima apgauti, suklaidinti, o žodis „apgauti“ aiškinamas kaip suklaidinti, apgautus – tai neteisingas². Sutartinėje teisėje apgaulė laikomi aktyvūs šalies veiksmai, kai ji pateikia melagingą informaciją kitai šaliai, siekdama ją paskatinti sudaryti sutartį, taip pat tylėjimas, tai yra svarbių sutarčiai sudaryti aplinkybių slėpimas, kai jas šalis privalėjo atskleisti kitai šaliai pagal įstatymą ar sąžiningumo principo rei-

1 Apie apgaulę rašė tokie autoriai: Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, p. 333–341; Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 385–399; Fedosiuk, O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose. *Jurisprudencija*. 2006, 7(85); Fedosiukas, O. Sukčiavimo normos koncepcija naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir jos įgyvendinimo problemos. *Teisė*. 2003, 48; Sinkevičius, E. *Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002; Sinkevičius, E. *Veikos, susijusios su neteisėtu banko kredito gavimu arba panaudojimu, bei jų teisinio vertinimo problemos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė) Vilnius, 1999; Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmą knyga*. Vilnius: Justitia, 2006; Piesliakas, V. Nusikalstamų veikų atibojimo nuo civilinės teisės pažeidimų problemos Lietuvos teisėje ir teismų praktikos pavyzdžiai. *Justitia*. 2005, 2.

2 Kruopas, J.; Lukšys, D.; Paulauskas J. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis, 1975, p. 22.

kalavimus³. Platus apgaulės sampratos aiškinimas civilistikoje visiškai pateisinamas. Apgaunančioji šalis piktam panaudoja jai žinomus faktus, šie faktai nežinomi kitai šaliai arba ji dėl šių faktų klysta. Jei tokiais atvejais apgautoji šalis, vadovaudamasi neteisingai suvoktomis aplinkybėmis, sudaro nenaudingą sutartį arba suklydusi disponuoja turtu, toks aktas nėra laisvas, jame trūksta laisvos valios. Sandoris, sudarytas apgaule, gali būti pripažintas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį⁴. Tai, kad apgaulės sąvoka egzistuoja ir civilinėje teisėje, yra viena iš priežasčių, reikalaujančių atskirti baudžiamąją ir civilinę atsakomybę.

Klasikinis apgaulės apibrėžimas būtų toks: apgaulė – tai sąmoningas pranešimas melagingų, tikrovės neatitinkančių žinių apie tam tikras aplinkybes ir faktus, arba jų nuslėpimas⁵. Arba šiek tiek platesnis: apgaulės esmę sudaro dėl kaltininko objektyviosios tiesos iškraipymo nukentėjusiojo sąmonėje susiformavęs klaidingas įsivaizdavimas objektyviai egzistuojančių arba egzistavusių faktų, kurie suklydusį nukentėjusįjį paskatina nenaudingai disponuoti savo turtu, t. y. perduoti turtą, perleisti turtinę teisę, atsisakyti realizuoti savo turtinę teisę, prisiimti turtinius įsipareigojimus ir pan.⁶

Užsienio šalių baudžiamosios teisės literatūroje apgaulė apibrėžiama kaip žinomas melagingas tiesos pasakymas ar jos nuslėpimas siekiant, kad kitas asmuo veiktų savo nenaudai⁷. Rusų baudžiamosios teisės specialistai apgaulę apibūdina taip pat labai panašiai. Štai L. D. Gauchmanas apgaulę apibrėžia kaip melagingų žinių pranešimą arba teisingų faktų nutylėjimą, kai tokie faktai privalo būti pasakyti⁸.

Nors galiojančiame Lietuvos baudžiamajame kodekse apgaulės sąvoka nepateikiama, tačiau dažnai teismai, aiškindami sukčiavimo nusikaltimo sudėtį, pateikia apgaulės apibrėžimą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dar 1998 metais nurodė, kad apgaulė pasireiškia turto savininko ar valdytojo, arba asmens, kurio žinioje yra turtas, suklaudinimu pateikiant suklastotus dokumentus, pranešant neteisingus duomenis, nutylint esmines savininko apsisprendimui dėl turto ar teisės į turtą perleidimo aplinkybes ir pan.⁹ Vėlesnėse kasacinėse nutartyse teismas taip pat panašiai aiškino apgaulės sampratą¹⁰.

Žymus rusų mokslininkas I. Ja. Foinickis, daugiau nei prieš šimtą metų nuodugniai nagrinėjęs sukčiavimo nusikaltimą, taip pat išskyrė panašius apgaulės požymius: aiškumas, tikrumas; tikslas apgauti kitą; tiesos iškreipimas¹¹. Pastebima, kad tokiems ap-

3 Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 415–416.

4 Sinkevičius, E. *Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas*, supra note 1, p. 49.

5 Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*, supra note 1, p. 389.

6 Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis*, supra note 1, p. 334.

7 Pedneault, S. *Fraud 101 Techniques and strategies for understanding fraud*. USA, New Jersey, 2009, p. 2.

8 Gaukhman, L. D.; Maksimov, S. V. *Otvetsvenost za prestuplenija protiv sobstvenosti* [Responsibility for crimes against property]. Moskva: Centr Jurinfo, 2001, p. 131.

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gruodžio 22 d. nutarimo Nr. 8 „Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)“. *Teismų praktika*. 1999, Nr. 10.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-7-519/2006, Nr. 2K-23/2004.

11 Foinickij, I. Ja. *Moshennichestvo po russkomu pravu. Chast II* [Fraud in law of Russia. Part II]. Moskva, 2006, p. 93.

gaulės požymiams pritaria ir kiti baudžiamosios teisės specialistai, ypač akcentuodami tikslą apgauti nukentėjusįjį¹².

Pritardamas egzistuojantiems apibrėžimams, norėčiau atkreipti dėmesį į apgaulės sampratos vystymosi tendencijas, nulemtas socialinio gyvenimo ir techninės pažangos raidos.

1.1. Apgaulės rūšys, išeinančios už klasikinės apgaulės ribų

Dar 2001 metais buvo priimta nutartis, kuri viena pirmųjų šiek tiek papildė klasikinės apgaulės sampratą: *elektroninėje bankininkystėje visos operacijos su pinigėmis lėšomis yra tvarkomos žmogaus sudarytų kompiuterinių programų pagrindu. Klientas su banku bendrauja ne tiesiogiai, o per elektroninę sistemą. Sistema sudaryta tokiu būdu, kad ji priima komandą ir atlieka operaciją, jei surinkti tinkami sąskaitų turėtojų identifikaciniai kodai. Būtent kodas pagal programos veikimo principus identifikuoja asmenį, kaip sąskaitos turėtoją, tapatybę ir pažymi teisę atlikti operacijas su sąskaitoje esančiomis pinigėmis lėšomis. Jei kodą surenka ir komandą duoda asmuo, neturintis teisės atlikti operacijų su sąskaitoje esančiomis pinigėmis lėšomis, jis pateikia operacinei sistemai ir bankui save kaip kitą asmenį, turintį tokią teisę, ir taip suklaidina elektroninę sistemą ir kartu banką. Pastarieji klaidingai nusprendę, kad toks asmuo teisėtai duoda komandą atlikti operaciją, suklydę savanoriškai perleidžia teisę į turtą, t. y. perveda pinigines lėšas kitam sąskaitos turėtojui, o vėliau išduoda pinigus. **Apgaulė šioje byloje reiškėsi ne įmonių, kurių lėšos laikomos banke, o banko, kaip sąskaitose esančių įmonių pinigų savininko, suklaidinimu.** Taigi byloje nurodytais atvejais surinkus mokėjimo kortelių skaitytuvo kodą ir davus komandą elektroninei sistemai, suklaidinta buvo elektroninė sistema ir bankas, kurio nuosavybėje buvo įmonių pinigines lėšos*¹³. Nutartyje analizuojama situacija, susijusi su elektronine bankininkyste, ir daroma išvada, kad apgauti galima ne tik asmenį, bet ir elektroninę sistemą. Reikėtų pažymėti, kad vėlesnėje teismų praktikoje ši tuo metu gana nauja apgaulės samprata įsitvirtino¹⁴, be to, plečiantis elektroninei bankininkystei, buvo vis dažnesnė. Taigi palyginti su tradicine apgaulės sąvoka, nauja yra tai, kad melagingos žinios gali būti pateikiamos ne tik asmeniui, t. y. turto savininkui ar valdytojui, bet ir elektroninei sistemai. Tokia sistema galėtų būti bankomatas, elektroninių mokėjimo priemonių skaitytuvai, esantys parduotuvėse ar kitose įstaigose, taip pat elektroninės bankininkystės sistema, kuri yra suklaidinama panaudojant turto savininko asmens duomenis, kodus ir slaptažodžius. Nors baudžiamosios teisės teorijoje ne visi autoriai pritaria šiai pozicijai (teigdami, kad kompiuterinė sistema yra tas pats kas ir seifo spyňa – ji neturi psichikos, todėl jos ap-

12 Arendarenko, A. V.; Golubov, I. I. *Otvettvennost pri obmane ili zloupotrebleniji doverijem* [Responsibility for fraud or abusing of trust]. [interaktyvus] 2001 [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.com.lawmix.ru/comm/5084/>>.

13 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-682/2001.

14 Šią sąvoką galutinai įtvirtino Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimo Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“, 9 punktas. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 23.

gauti neįmanoma¹⁵), tačiau aš manau, kad nebūtina įsikibus laikytis tradicinės apgaulės sampratos. Pritartina anksčiau išdėstytiems teismų argumentams, iš kurių matyti, kad apgauti galima ne tik asmenį, bet ir sistemą. Juk visuomenė tobulėja, todėl kartu privalo eiti į priekį ir mokslas.

Neretai atsiskaitant parduotuvėse ar kitose paslaugų įmonėse, elektroninės mokėjimo priemonės (paprastai tai būna banko išduota mokėjimo kortelė) turėtojiui neleidžiama pačiam tiesiogiai prieiti prie mokėjimo priemonių skaitytuvo. Tokiais atvejais svetima kortelė paduodama kasininkui ar kitam įmonės darbuotojui ir taip įgyjamos prekės ar paslaugos. Taigi objektyvios tikrovės neatitinkanti informacija yra pateikiama ne nukentėjusiajam, o dažniausiai kasininkui, t. y. asmeniui, kuris nėra susijęs su šios nusikalstamos veikos dalyku – turto, pasireiškiančiu pinigais, esančiais konkrečioje sąskaitoje. Šiuo atveju apgaulė pateikiama ne savininkui ar valdytojui, arba asmeniui, kurio žinioje yra turtas. Turtas kasininko atžvilgiu yra svetimas, jis negali jo valdyti, naudotis juo ir disponuoti. Tačiau, kaip jau minėjau, tradicinė apgaulės samprata susijusi su objektyvios tikrovės neatitinkančios informacijos pateikimu būtent nukentėjusiajam, turto valdytojui ar asmeniui, kurio žinioje yra turtas, todėl toks apgaulės aiškinimas jau nebetelpa į tradicinius jos rėmus. Peržvelgus teismų praktiką, pastebima, kad tokia apgaulės samprata jau gana seniai naudojama teismų sprendimuose¹⁶.

Panaši į apgaulę per trečiuosius asmenis – *tai apgaulė panaikinant arba išvengiant turtinės prievolės (tam tikrais atvejais ir sukuriant nukentėjusiajam prievolę), kai suklaidinamas ne turto savininkas, o trečiasis asmuo, šiuo atveju paprastai institucija, turinti teisę priimti teisiškai reikšmingus sprendimus, spręsti teisinius ginčus*. Šią apgaulę galima pavadinti fiktyvios teisinės padėties sudarymu, sudarant prielaidas išvengti turtinės prievolės. Tokią padėtį neretai efektyviausiai įmanoma sudaryti su trečiųjų šalių pagalba. Šios apgaulės rūšies tipinis pavyzdys: įmonė, turinti skolų, per fiktyvias sutartis sudaro dirbtinį nemokumą ir dėl šios priežasties kreipiasi į teismą dėl bankroto iškelimo. Vėliau teismo pripažįstama bankrutavusia ir tokiu būdu panaikinamos įmonės turėtos turtinės prievolės. Panaši situacija būtų teismui pateikiant suklastotus dokumentus, patvirtinančius, kad prievolė jau įvykdyta. Taigi šiuo atveju apgaulė pasireiškia per trečiąją šalį panaikinant turtines prievoles. Taip pat galima situacija, kuri patenka į šios apgaulės rėmus – kai civilinis ieškovas, siekdamas prisiteisti pinigų iš atsakovo, pateikia teismui suklastotą dokumentą, kuriuo įrodinėja savo teisę. Šioje situacijoje vėlgi suklaidinama trečioji šalis – teismas. Tai gana nauja apgaulės rūšis, kurios pavyzdžių teismų praktikoje dar nėra labai daug¹⁷. Tačiau, mano nuomone, tai apgaulė, pakankama kaltininko veiksmus pripažinti sukčiavimu. Juk iš esmės tokia apgaulės rūšis atitinka pagrindinius apgaulės požymius – trečio asmens (institucijos) suklaidinimas skiekiant padaryti žalos nukentėjusiajam.

15 Sunchalijeva, L. E. *Moshennichestvo. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Fraud. Dissertation of Candidate of Law Science]. Stavropol, 2004.

16 Plačiau: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K–133/2003; 2K-47/2005.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-213/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34/2010.

2. Apgaulingų faktų egzistavimo laike problema

Tai vienas iš aktualiausių klausimų, keliamas ir sprendžiamas jau ne vieną dešimtmetį. Galima pastebėti, kad mokslininkai, nagrinėjantys baudžiamosios teisės teoriją, yra pasidaliję į dvi grupes: vieni teigia, kad apgaulė gali būti paremta tik esamuoju ar būtuoju laiku, kiti – kad ir būsimoju. Pavyzdžiui, doc. dr. E. Sinkevičius kategoriškai kritikuoja pastarąją poziciją. Jo nuomone, apgaulės esmė yra dėl kaltininko objektyvios tiesos iškreipimo nukentėjusiojo sąmonėje susiformavęs klaidingas objektyviai egzistuojančių arba egzistavusių faktų įsivaizdavimas. Dėl to faktai gali būti siejami tik su esamuoju ar būtuoju laiku. Būsimajame laike faktai neegzistuoja, jų atsiradimas tik tikėtinas arba galimas. Žmonija apskritai negali objektyviai žinoti ateities, ji visada tik tikėtina arba galima. Todėl apgaulė turi būti siejama tik su būtuoju ar esamuoju laiku¹⁸. Platesnės diskusijos dėl apgaulingų faktų egzistavimo laike Lietuvos baudžiamojoje teisės teorijoje vėliau nebuvo, todėl tampa aktualu šią problemą detaliau išnagrinėti, apžvelgiant užsienio šalių baudžiamosios teisės šaltinius.

Štai didžioji dalis JAV teisininkų teigia, kad turto gavimas, pažadant ateityje įvykdyti kokius nors įsipareigojimus, net jeigu skolininkas nesirengė jų vykdyti, nesudaro nusikaltimo sudėties. Tokia pozicija buvo išdėstyta dar 1946 m. viename iš Federalinio apygardos teismo sprendimų. Tačiau kai kurie kiti amerikiečių mokslininkai yra skirtingos nuomonės: jeigu įsipareigota jau turint ketinimus šių įsipareigojimų nevykdyti, tokiu atveju veika atitinka sukčiavimo sudėtį¹⁹. Labai daug diskusijų ir nesutarimų dėl šios problemos galima rasti Rusijos baudžiamojoje teisėje. Čia vienos nuomonės šiuo klausimu nėra. Jau minėtas I. Ja. Foinickis ar, pavyzdžiui, P. P. Pustoroslevas irgi palaikė idėją, kad ateitis yra už žmogaus pažinimo ribų, todėl melagingi pareiškimai apie ateitį gali būti laikomi ne faktais, o viltimis ir tikėjimu²⁰. Pasakytina, kad šių autorių idėjos buvo vienos pirmųjų Rusijos baudžiamosios teisės teorijoje, todėl jos padarė gana nemažą įtaką vėlesnėms baudžiamojoje teisėje vyravusioms kitų mokslininkų nuomonėms, kas lėmė, kad dar ir šiuo metu galima surasti nemažai tokios pozicijos šalininkų.

Taigi kita dalis Rusijos mokslininkų nesutinka su tuo, jog negalima suklaidinti naudojant apgaulę, susijusią su būsimoju laiku. Pavyzdžiui, G. A. Krigeris tvirtina, kad lemiamos reikšmės negali turėti tai, praecityje ar ateityje yra faktai, kuriais remiasi kaltininkas, tačiau svarbu, kad remiantis šiais faktais nukentėjusysis būtų suklaidintas ir kaip to pasekmė būtų perimtas jo valdyme esamas turtas. O štai G. N. Borzenkovas pažymi, kad melagingi pažadai – tai ne tik „ateities faktų“ iškraipymas, bet ir tuo pačiu metu melagingas pranešimas apie savo tikruosius ketinimus būtent šiuo metu²¹. Apskritai dauguma pastarųjų metų Rusijos autorių pripažįsta, kad melagingos žinios ar faktai gali

18 Sinkevičius, E., *supra* note 4, p. 52.

19 Grigorjeva, V. L. *Ugolovnaja otvetstvenost za moshennichestvo v uslovijah stanovlenija novih ekonomicheskikh otnoshenij. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Responsibility for fraud in relations of economic. Dissertation of Candidate of Law Science]. Saratov, 1996, p. 39.

20 *Ibid.*, p. 45.

21 Titkova, I. O. *Ugolovno-pravovaja charakteristika moshennichestva. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Fraud in Criminal law. Dissertation of Candidate of Law Science]. Moskva, 2004, p. 68.

būti susiję ne tik su dabartimi ar praeitimi, bet lygiai taip pat ir su ateitimi. Netgi didžioji dalis sukčiavimo atvejų kaip tik ir susiję su tuo, jog nukentėjusysis apgaunamas būtent tokiu būdu, pavyzdžiui, kai kaltininkas iš nukentėjusiojo paima pinigus, pažadėdamas ir įsipareigodamas jam suteikti kokias nors paslaugas, atlikti darbus, atvežti daiktą ir pan.²²

Aš vis dėlto manau, kad apgaulė gali būti siejama tiek su praeitimi ir dabartimi, tiek su ateitimi. Ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja būtent tokią praktiką. Pateiksiu porą pavyzdžių: vienoje byloje nustatyta, kad *V. D. sukklaidino nukentėjusiuosius O. S., P. L., T. Z. apgaulingai žadėdama iš jų pasiskolintus pinigus investuoti į verslą, nors realiai to neketino daryti, o nukentėjusiuosius Č. Č., M. V., V. Č., kad ketina už pinigus pirkti namą ir sodo sklypą, netrukus gaus paskolą ir pinigus greitai grąžins, nors to neketino daryti. Neabejotina, kad, sukklaidindama nukentėjusiuosius dėl savo ketinimų ir taip įgydama jų turtą, V. D. suvokė, kad jos veika pavojinga nukentėjusiųjų nuosavybei, kad dėl jos veikos jie neteks dalies jiems nuosavybės teise priklausančio turto, ir norėjo taip veikti*²³; kitoje byloje nuteistoji buvo pripažinta kalta dėl sukčiavimo, dėl to, kad sukklaidino nukentėjusiąją pažadėdama už jos perduotus pinigus nupirkti jai žemės sklypą su sodo namu, nors šio pažado neketino tesėti²⁴. Taigi teismai vienareikšmiškai pripažįsta melagingų pažadų naudojimą sukčiaujant, jį laikydami vienu iš apgaulės naudojimo būdų. Mano nuomone, argumentas, kad žmonės negali objektyviai žinoti ateities ir dėl to negalima apgauti remiantis būsimais įvykiais, nėra visiškai pagrįstas. Jeigu asmuo, priimdamas pinigus ir pažadėdamas bei įsipareigodamas kitam asmeniui suteikti tam tikrą daiktą ar paslaugą, jau pokalbio metu ketina šių įsipareigojimų netesėti, tokiu atveju galima pagrįstai teigti, kad ateities įvykiai (paslaugos nesuteikimas) kaltininkui yra puikiai žinomi ir numatomi. Juk negalima sakyti, kad tai ateitis, kuri yra už žmogaus pažinimo ribų, jeigu kaltininkas nesirengia nieko daryti, kad įvykdytų savo įsipareigojimus. Juk ateities įvykiai tokiu atveju tampa iš esmės vienareikšmiai, ir bet kokiu atveju nukentėjusysis negaus to, ko tikėjosi. Todėl įvykių seka ir galutinis rezultatas yra kaltininko valioje. Jeigu žmogus žino, kad tikrai neįvykdys savo pažadų, tikriausia nereiškia, kad jis numato ateitį. Todėl toks argumentas šiuo atveju nėra tinkamas. Žinoma, žiūrint iš nukentėjusiojo pozicijų, jis nenumato ateities ir neturi galimybės dėl jos klysti ar neklysti, tačiau šiuo atveju yra svarbesnė kaltininko tyčia, todėl nustatydami apgaulę turėtume remtis būtent kaltininko ketinimais.

Taigi apibendrinant galima padaryti išvadą, kad apgaulė gali būti siejami ir su ateitimi, su kaltininko pažadais, ketinimais ar įsipareigojimais. Dažniausiai šių įsipareigojimų kilmė – tai įvairūs žodiniai ir rašytiniai susitarimai ar sutartys, kurias visų pirma reglamentuoja civilinė teisė. Civilinėje, tiksliau sutarčių, teisėje neretai viena šalis pirmiau įvykdo savo įsipareigojimus, o kita šalis įsipareigoja juos įvykdyti ateityje. Pažymėtina, kad būtent tokie atvejai, kai susitarimas nėra įvykdomas, kaip tik ir sukelia civilinio

22 Autorius pateikia keletą Rusijos teismų sprendimų, pagrindžiančių tokią apgaulės formą. Plačiau žiūrėti: Lunin, N. N. *Moshennichestvo po ugovnomu zakonodatelstvu Rossiji: ugovno-pravovaja charakteristika i kvalifikacija. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Fraud in criminal law legislation of Russia: features and qualification Dissertation of Candidate of Law Science]. Moskva, 2006, p. 65.

23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-651/2006.

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2005.

teisės pažeidimo ir sukčiavimo atibojimo problematiką. Taigi apgaulės naudojimas, jį siejant būtent su būsimoju laiku, ir yra aktualus analizuojamai temai.

1.3. Piktnaudžiavimas pasitikėjimu kaip apgaulės rūšis

Nuo 1995 m. sausio 1 d. Baudžiamajame kodekse iš sukčiavimo sudėties (1961 m. BK) eliminuota sąvoka „piktnaudžiaujant pasitikėjimu“. Todėl, remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, piktnaudžiavimą pasitikėjimu lyg nereikėtų aiškinti kaip savarankišką sukčiavimo padarymo būdą²⁵. Tačiau klausimų sukelia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 metų nutarime pateikta taisyklė, kad turto užvaldymas arba teisės į turtą įgijimas piktnaudžiaujant pasitikėjimu yra viena iš apgaulės formų²⁶. Esant piktnaudžiavimo pasitikėjimu požymiui kaltininko veiksmuose, galima teigti, kad turtas buvo užvaldytas apgaule. Juk piktnaudžiavimas pasitikėjimu ir yra apgaulės forma, vadinasi, apgaulė gali pasireikšti arba šia, arba kitomis formomis. Toks aiškinimas sukelia nemažai painiavos, dėl to būtina plačiau panagrinėti šio požymio sampratą.

Vienas iš nedaugelio Lietuvos mokslininkų, kiek išsamiau teorijoje nagrinėjęs piktnaudžiavimą pasitikėjimu, yra jau minėtas dr. E. Sinkevičius. Jo nuomone, šis požymis gali būti aiškinamas dvejopai: pirma, piktnaudžiavimas pasitikėjimu gali būti, kai kaltininkas piktam panaudoja nukentėjusiojo jam pareišką pasitikėjimą. O pasitikėjimo santykiai tarp kaltininko ir nukentėjusiojo gali atsirasti iš darbinių, tarnybinių, asmeninių ar sutartinių santykių. Antra, piktnaudžiavimas pasitikėjimu gali būti suprantamas kaip melagingi pažadai ir įtikinėjimas arba sutarčių sudarymas be išankstinio tikslo jas vykdyti. Kadangi nagrinėjamas nusikaltimas yra turtinis, todėl E. Sinkevičius mano, kad pasitikėjimo santykiai negali atsirasti iš tarnybinių ar darbinių santykių. Todėl piktnaudžiavimas pasitikėjimu – tai asmeninių ir sutartinių santykių pagrindu įgyto pasitikėjimo panaudojimas sudarant sutartis ar kitaip įsipareigojant turtu be išankstinio tikslo šiuos įsipareigojimus vykdyti bei sudarant tokią teisinę situaciją, kai kreditoriaus teisių gynimas civiline tvarka yra apsunkintas arba dėl objektyvių priežasčių apskritai neįmanomas. Tačiau galiausiai E. Sinkevičius, nagrinėdamas BK 186 straipsnį, apskritai sukritikuoja šį požymį, teigdamas, kad kai turtinė žala padaroma piktnaudžiaujant pasitikėjimu, pakaktų taikyti tik civilinę atsakomybę²⁷. Tokiu būdu yra siaurinama (ar apskritai eliminuojama iš baudžiamosios teisės) piktnaudžiavimo pasitikėjimu samprata, susiejant ją su nusikalstamos veikos ir civilinio teisės pažeidimo atibojimo problematika, kuri plačiau bus nagrinėjama vėliau.

Kai kurie Rusijos autoriai taip pat išskiria pareiginį (tarnybinių) ir turtinį piktnaudžiavimą pasitikėjimu. Pasitikėjimas gali būti suprantamas kaip tikėjimas kieno nors

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gruodžio 22 d. apžvalga „Istatymų dėl baudžiamosios atsakomybės už sukčiavimą, turto pasisavinimą arba iššvaistymą taikymo teismų praktikoje apibendrinimo“ [interaktyvu]. žiūrėta [2011-05-10]. <http://www.lat.lt/4_tpbuiletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26841>.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 8 „Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)“. *Teismų praktika*. 1998, Nr. 10.

27 Sinkevičius, E., *supra* note 4, p. 70–72.

sąžiningumu, nuoširdumu, dorumu ir garbingumu, o piktnaudžiavimas – kaip neteisėtas elgesys, nusižengimas, nusikalstamas naudojimas savo teisėmis ir galimybėmis. Todėl piktnaudžiavimas pasitikėjimu – tai kito asmens sąžiningumo, nuoširdumo, tikėjimo panaudojimas padarant žalą jam pačiam²⁸. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad Rusijos baudžiamojoje teisėje piktnaudžiavimas pasitikėjimu yra atskiras (šalia apgaulės) turto užvaldymo ar turinės teisės įgijimo būdas sukčiavime, ir negali būti suprantamas kaip viena iš apgaulės formų. Taip yra todėl, nes Rusijos baudžiamajame įstatyme (kaip ir 1961 m. Lietuvos) piktnaudžiavimas pasitikėjimu išskiriamas šalia apgaulės, kaip alternatyvus nusikaltimo padarymo būdas²⁹. Toks argumentas dažniausiai naudojamas siekiant pagrįsti, kad sukčiavimas gali būti padaromas vien tik naudojant piktnaudžiavimą pasitikėjimu³⁰. Dauguma Rusijos autorių sutinka, kad praktikoje gana dažnai apgaulė naudojama kartu su piktnaudžiavimu pasitikėjimu. Pripažįstama, kad lengviau turtą gauti apgaule, kai įgyjamas aukos pasitikėjimas, ir priešingai, neretai turtą gauti panaudojant apgaulę nebus įmanoma, jeigu nepelnytas nukentėjusiojo pasitikėjimas. Taigi Rusijos baudžiamosios teisės teorijoje galima surasti įvairių nuomonių dėl apgaulės ir piktnaudžiavimo pasitikėjimu sąvokų tarpusavio santykio ar ryšio. Vieni autoriai (B. S. Nikiforovas) palaiko Lietuvos teismų praktiką ir piktnaudžiavimą pasitikėjimu laiko viena iš apgaulės formų, analogiškai aiškindami ir praplėsdami jo sąvoką: „piktnaudžiavimas pasitikėjimu yra apgaulės rėmuose“³¹. Kiti pripažįsta, kad piktnaudžiavimas pasitikėjimu yra atskiras ir savarankiškas sukčiavimo padarymo būdas, tačiau vis tik dažniausiai sutinkamas kartu su apgaule³². Tačiau aš pritarčiau tiems autoriams, kurie piktnaudžiavimo pasitikėjimu nelaiko savarankišku sukčiavimo padarymo būdu. Išanalizavę įvairias situacijas, šie autoriai daro išvadą, kad kaip atskiras sukčiavimo požymis piktnaudžiavimas pasitikėjimu beveik nepasitaiko, todėl būtų teisingiausiai jį laikyti apgaulę papildančiu požymiu. Piktnaudžiavimo pasitikėjimu negalima laikyti ir priemone suklaidinti nukentėjusįjį, nes tokia priemone gali būti tik apgaulė. Piktnaudžiavimas pasitikėjimu – tai tik pasitikėjimo santykių (faktinių ar teisinių), kurie susiklosto tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, pažeidimas, kai pasisavinamas kitiems tikslams perduotas turtas. Pasitikėjimo santykiai gali būti teisiniai arba faktiniai. Dažniausi tokie teisinio pasitikėjimo pagrindai: įstatymas, oficialūs įgaliojimai, civiliniai ar tarnybiniai santykiai. Faktinis pasitikėjimas – tai draugystė, giminystės ar kitokie santykiai³³. Beveik klasikinį piktnaudžiavimo pasitikėjimo naudojimo kartu su apgaule sukčiaujant pavyzdį pateikia G. N. Borzenkovas: viena vertus, kaltininkas iš pradžių siekia užsitaruoti aukos pasitikėjimą; ir jeigu jam pavyksta tai padaryti bei auka pradeda rodyti jam prielankumą, tokiu atveju bet kokia kaltininko panaudota apgaulė tuo pačiu metu atrodys ir kaip piktnaudžiavimas pasitikėjimu. Bet kita vertus, kaltininkas iš pradžių gali

28 Grigorjeva, V. L., *supra* note 19, p. 74–86.

29 Rusijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-05-24]. <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_12.html#p682>.

30 Lunin, N. N., *supra* note 22, p. 74.

31 Grigorjeva, V. L., *supra* note 19, p. 74–86.

32 Titkova, I. O., *supra* note 21, p. 88–99.

33 Grigorjeva, V. L., *supra* note 19, p. 74–86.

panaudoti apgaulę, kad įgytų aukos pasitikėjimą, kuriuo vėliau galėtų piktnaudžiauti³⁴. Taigi bet koku atveju naudojama tiek apgaulė, tiek piktnaudžiavimas pasitikėjimu.

Lietuvos teismų praktikoje galima surasti nemažai panašių pavyzdžių. Peržiūrėjus per šimtą pastarųjų metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių, galima daryti išvadą, kad teismas, aiškindamas sukčiavimo sudėtį, gana retai remiasi piktnaudžiavimo pasitikėjimu požymiu, kaip šio nusikaltimo padarymo būdu ir apgaulės forma. Nors tokių pavyzdžių ir yra, aš ne visai sutinku su tokiu apgaulės požymio aiškinimu. Todėl pateiksiu pavyzdžių, kurių analizė padės atskleisti tokios nuomonės argumentus. Štai viena nutartis, kurioje teismas pripažino, kad sukčiavimas padarytas naudojant nagrinėjamą apgaulės formą: *LŽŪB skyrius AB išdavė keturis bendros 3 milijonų litų vertės trumpalaikius kreditus pagal tikslingą paskirtį. Beveik visa ši suma (2 782 220,85 Lt) pagal suklastotus mokėjimo pavedimus buvo pervesta į sąskaitas kituose bankuose ir kaltininkų užvaldyta, o 100 000 Lt neteisėtai pervesta į AB atsiskaitomąją sąskaitą LŽŪB skyriuje, iš kurios 94 811 Lt buvo nurašyta šiam bankui kaip palūkanos. Kreditui gauti buvo panaudoti suklastoti dokumentai, įskaitant AB visuotinio akcininkų susirinkimo protokolo išrašą apie tai, kad kreditams gauti įkeičiamas AB turtas. Į mokėjimo pavedimus, kuriais remiantis kreditinės lėšos buvo pervestos į kitų asmenų sąskaitas ir užvaldytos, S. P. ir kito asmens nurodymu žinomai neteisėtas žinias įrašė nuteistoji D. K., kuri tuo metu dirbo AB vyriausiąja finansininke. Neteisėtas nuteistojo S. P. veikimas AB vardu, abiejų nuteistųjų suklastotų dokumentų panaudojimas pagrįstai įvertintas kaip apgaulė (piktnaudžiavimas LŽŪB skyriaus valdytojos pasitikėjimu)³⁵. Kitoje baudžiamojoje byloje situacija buvo įvertinta irgi analogiškai³⁶.*

Iš pateiktų situacijų matyti, kad nors ir buvo piktnaudžiaujama pasitikėjimu, tačiau akivaizdžiai buvo naudojama ir apgaulė dėl ketinimų (lėšų paskirties ar savo veiksmų ateityje). Iš pradžių buvo įgyjamas pasitikėjimas, o po to tuo pasitikėjimu pasinaudojama. Tačiau pasitikėjimas buvo tik priemonė efektyviai panaudoti apgaulę. Jeigu piktnaudžiavimą pasitikėjimu aiškinsime kaip naudojamąsi susiklosčiusiais santykiais siekiant gauti ar gaunant turtinę naudą, tai galime pagrįstai teigti, kad toks naudojimas neįmanomas be suklaidinimo. Visais atvejais buvo nustatyta, kad kaltininkas pateikė melagingus duomenis (suklastotus dokumentus ar klaidingą informaciją apie savo ketinimus). Pats savaime piktnaudžiavimas pasitikėjimu negali būti vertinamas kaip turto užvaldymo būdas sukčiavime ar juo labiau kaip sukčiavimo forma. Juk neteisė-

34 Titkova, I. O., *supra* note 21, p. 88–99.

35 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-679/2006.

36 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42/2006: buvo nustatyta, kad UAB „Bitė GSM“, „Omnitel“ ir „Tele-2“ turtą Ž. Z. apgaulė įgijo piktnaudžiaudamas I. G., L. V., M. P., V. F., O. G., V. K., G. B. pasitikėjimu. **Piktnaudžiavimas šių asmenų pasitikėjimu pasireiškė tuo, kad Ž. Z. įtikindavo šiuos asmenis, jog jiems nereikės mokėti pagal sudarytas sutartis, nes už juos tai padarys jis. Pasitikėdami Ž. Z., minėti asmenys vykdavo jo prašymus, nenumanydami, kad Ž. Z. visiškai neketina vykdyti jų sudarytų sutarčių su mobiliojo ryšio teikimo bendrovėmis. Taip asmenys, kurių pasitikėjimu piktnaudžiavo Ž. Z., tapdavo savotišku jo nusikalstamų veikų įrankiu. Šie asmenys, įkalbėti Ž. Z., UAB „Bitė GSM“, „Omnitel“ ir „Tele-2“ atstovams, turintiems teisę sudaryti sutartis, pranešdavo neteisėtingus duomenis, kad patys nori sudaryti mobiliojo ryšio paslaugų sutartis ir įsigyti telefono aparatus, nutylėdami esminę turto valdytojo apsisprendimui dėl turto perleidimo aplinkybę, kad iš tikrųjų sutarties sąlygų nevykdys, gautus telefono aparatus perduos kitam asmeniui, t. y. Ž. Z.**

tai naudojantis pasitikėjimu ir nenaudojant apgaulės, nebus įmanoma įgyti turtą. Jeigu nukentėjusieji nebūtų sukklaidinti dėl kaltininkų ketinimų, vien įgytas pasitikėjimas, net ir piktnaudžiavimas juo, nebūtų pakankamas turtui gauti. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad visais atvejais buvo naudojama apgaulė, ir ji buvo esminė. Todėl būtent apgaulė čia turėjo esminės įtakos. Piktnaudžiavimas pasitikėjimu buvo tik pagalbinė priemonė rezultatui pasiekti.

Kai kuriose nutartyse nurodomi abu sukčiavimo padarymo būdai³⁷. Toks situacijos vertinimas irgi nėra visiškai tikslus, nes sukčiavimo dispozicijoje numatytas tik vienas nusikaltimo padarymo būdas – apgaulė. Todėl aprašant veiką nereikėtų naudoti kito požymio – piktnaudžiavimo pasitikėjimu. Mano nuomone, tokiais atvejais teisingausia ir tiksliausia būtų apgaulę aiškinti tradiciškai, bet kartu pridėdant, kad veikiant buvo naudojamas ir piktnaudžiavimas pasitikėjimu, kuris palengvino ir / ar sudarė sąlygas apgaulei atsirasti.

Taigi apibendrinant apgaulės požymio sampratą, galima padaryti keletą išvadų:

Apgaulė turi būti suprantama kaip turto savininko, valdytojo, asmens, kurio žinioje yra turtas, bet kokio trečio asmens, institucijos, įgaliotos spręsti teisinius ginčus, ar elektroninės sistemos sukklaidinimas bet kuriam iš jų pateikiant melagingus (iškraipant tiesą) duomenis (tarp jų ir apie savo ketinimus ir kitus ateityje turėsiančius įvykti faktus), ar nutylėjimas aplinkybių, apie kurias asmuo turi teisinę pareigą pranešti, siekiant, kad turto savininkas patirtų turtinės žalos.

Piktnaudžiavimas pasitikėjimu neturėtų būti aiškinamas kaip apgaulės forma. Šis požymis galėtų būti suprantamas kaip priemonė, leidžianti efektyviau naudoti apgaulę.

Pagrindinės problemos, atribojant sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą, kyla dėl sukklaidinimo apie ketinimus arba melagingų duomenų apie ateitį pateikimo.

4. Apgaulės požymio įtaka sukčiavimo ir civilinės teisės pažeidimo atribojimui

Problemos, kylančios nustatant baudžiamosios atsakomybės ribas, esant sukčiavimo nusikalstamos veikos požymių, dažniausiai kyla dviem atvejais: 1) kai apgaulė naudojama sukklaidinant dėl ketinimų; 2) esant sukčiavimo požymiui „savo ar kitų naudai išvengė turtinės prievolės“. Reikėtų pabrėžti, kad abiem atvejais turi susiklostyti civiliniai teisiniai, dažniausiai sutartiniai, santykiai. Pirmuoju atveju apgaulė paprastai naudojama iš anksto, dar prieš sudarant sandorį (ar jo sudarymo metu), todėl šiuo atveju jau patys civiliniai teisiniai santykiai tampa neteisėti. Antruoju atveju sandoris paprastai sudaromas teisėtai, t. y. nesant apgaulės dėl ketinimų, tačiau apgaulė pasireiškia vėliau, prievolių vykdymo procese. Baudžiamosios teisės teorijoje aiškinant pastarąjį atvejį, apgaulės požymis neretai aiškinamas per kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijų. Visiems žinoma, kad prievolės turi būti vykdomos sąžiningai, tinkamai bei nustatytais terminais pagal įstatymo ar sutarties nurodymus, o jei jų nėra

37 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–224/2008.

– vadovaujantis protingumo kriterijais. Jei skolininkas prievolės nevykdo ar ją vykdo netinkamai, jam paprastai taikoma civilinė atsakomybė ir tarp šalių pasiekama „teisėnė taika“ bei nukentėjusiajai šaliai priteisiama tam tikra kompensacija. Tokiose situacijose baudžiamoji atsakomybė negali būti taikoma. Tačiau dažnai skolininkas elgiasi visiškai kitaip, t. y. dėl vienu ar kitu priežasčių vengia vykdyti savo prievolės. Bet paprastas prievolės nevykdymas gali užtraukti tik civilinę atsakomybę. Baudžiamoji atsakomybė galima tik tuo atveju, kai skolininkas naudodamas apgaulę vengia įvykdyti prievolę. Tokiais atvejais skolininkas atlieka veiksmus, dėl kurių nukentėjusiojo turima turtinė teisė, atitinkanti skolininko ar trečiojo asmens turtinę prievolę, nerealizuojama, ir dėl objektyvių priežasčių nukentėjusiojo (kreditoriaus) teisių gynimas negalimas arba labai apsunkintas. Be to, turtinės prievolės išvengimas visuomet turi būti neatlygintinas³⁸. Tokia situacija ir sudaro kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijų. Kad toks kriterijus gali būti vienas iš kertinių taikant baudžiamąją atsakomybę, jau vėliau pritarė ir kiti autoriai, pavyzdžiui, dr. O. Fedosiukas. Jo nuomone, naudojant šį kriterijų pati apgaulės sąvoka vengiant prievolės įgauna platesnę prasmę, ja reikėtų laikyti bet kokius sąmoningus skolininko veiksmus, nukreiptus į kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimą ir sudarančius prielaidas išvengti grėsmės būti priverstam vykdyti turimą prievolę. Ji gali būti naudojama tiek įtraukiant nukentėjusįjį į sandorį, pavyzdžiui, suklaidinant dėl savo tapatybės, nuslepiant savo nemokumą, tiek ir po sandorio, pavyzdžiui, sudarant dirbtinį nemokumą, pateikiant fiktyvius duomenis, patvirtinančius prievolės įvykdymą ar leidžiančius ginčyti prievolės egzistavimą kitu pagrindu, sudarant fiktyvias sutartis, pagal kurias skolininkas perleidžia savo turtą kitiems asmenims ir pan. Tokia apgaulė gali būti nukreipta sudaryti prielaidas laimėti teisminį procesą arba panaikinti galimybes įvykdyti nepalankų sprendimą. Vengiant prievolių, kilusių iš teisėtų sutartinių santykių ar iš delikto, apgaulė įgauna kitokią prasmę – tai jau nebe priemonė įtraukti nukentėjusįjį į sandorį, o tam tikras metodas išvengti grėsmės būti priverstam vykdyti prievolę³⁹.

Kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje aiškinamas taip, kad kreditoriaus teisių gynimo negalimumas arba apsunkinimas reiškia esmingai apsunkintą pažeistos teisės atkūrimą civilinio proceso tvarka arba sudarytą situaciją, kai kreditorius negali civilinėmis teisinėmis priemonėmis atkurti savo pažeistos teisės arba toks pažeistų teisių gynimo būdas yra apsunkintas. Tačiau pamiršamas vienas esminis klausimas: kokios civilinio proceso priemonės turi būti naudojamos atkuriant pažeistą teisę, kad dar nebūtų peržengtos civilinės atsakomybės ribos? Šią problemą pastebėjęs E. Sinkevičius pažymėjo, kad jeigu kreditoriaus pažeistas teisės galima apginti naudojant įprastas civilines teises priemonės, tokiu atveju baudžiamosios atsakomybės dar nereikėtų taikyti. Prie įprastinių teisių priemonių autorius priskiria: civilinių teisių savigyną, sulaikymo teisę, ieškinio pareiškimą ir ieškinio užtikrinimą. O neįprastomis teisinėmis priemonėmis reikėtų laikyti Pauliano ieškinį, netiesioginį ieškinį, skolininko asmenybės nustatymą ar jo turto paiešką ir kitus

38 Sinkevičius, E., *supra* note 4, p. 80–82.

39 Fedosiuk, O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo byloje. *Jurisprudencija*. 2006, 7(85).

tokio pobūdžio veiksmus⁴⁰. E. Sinkevičiaus nuomone, tik esant reikalui naudoti pastarąsias priemones, baudžiamoji atsakomybė būtų pagrįsta. Tačiau prisiminus *ultima ratio* principą, nevisiškai galima sutikti su tokia nuomone. Juk *ultima ratio* esmė taikant baudžiamąjį įstatymą – kad baudžiamoji teisė galima tik kraštutiniais atvejais, kai kitomis, švelnesnėmis teisinėmis priemonėmis negalima apginti nukentėjusiojo interesų. O civilinė teisė ir yra daug švelnesnė priemonė nei baudžiamosios priemonės. Be to, šiuo atveju baudžiamosios teisės teorija aiškindama *ultima ratio* nedaro skirtumo tarp švelnesnių priemonių rūšių. Tai reiškia, kad iš esmės bet kokios rūšies civilinės teisinės priemonės bus daug švelnesnės negu baudžiamosios. Baudžiamoji teisė ir jos dispozicijoje esančios priemonės visada bus daug griežtesnės ir už įprastas, ir už neįprastas civilines teises priemones. Todėl galima padaryti išvadą, kad nesvarbu, kokios rūšies civilinėmis teisinėmis priemonėmis galima pasinaudoti atkuriant kreditoriaus teises. Svarbu, kad jos būtų efektyvios ir realiai užtikrintų nukentėjusio asmens interesus. Žinoma, tuo atveju, kai šios priemonės (įprastos ar neįprastos) tampa neefektyvios, galima kelti klausimą, ar tokie civiliniai santykiai neperžengė šių santykių ribų ir ar nevertėtų taikyti jau baudžiamosios atsakomybės.

Kitose šalyse baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atribojimo problemos buvo nagrinėjamos kiek kitu aspektu. Štai Austrijos ir Italijos baudžiamosios teisės mokykla siūlė, kad tik už ypatingai gudrią ar klastingą apgaulę galima baudžiamoji atsakomybė, o visos kitos apgaulės rūšys turėtų užtraukti tik civilinę⁴¹. I. Ja. Foinickis, aiškindamas šias apgaulės sąvokas, pateikia tokią poziciją: baudžiamajai apgaulėi pripažinti reikšmės turi ir pats apgautasis (nukentėjusysis). Viena vertus, tai reiškia, kad baudžiamąją atsakomybę užtraukianti apgaulė turi būti tokia, nuo kurios nebuvo galima apsisaugoti „normaliu apdairumu“ ar „normaliu protingumu“. Kita vertus, tai reiškia, kad tokia apgaulė turi viršyti įprasto protingumo nukentėjusiojo sugebėjimus. Tuo atveju, jei jis apgaunamas dėl pernelyg didelio aplaidumo ar neatsargumo elgiantis su savo turtu, apie baudžiamąją atsakomybę kalbėti nevertėtų. Ja. I. Foinickis pažymi, kad tokia idėja visų pirma atsirado Prancūzijos baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje, o vėliau jai buvo pritarta ir Vokietijoje. Tačiau pats autorius jos nesureiškina: nukentėjusiojo aplaidumas ar nerūpestingumas savaime nereiškia, kad jo turtas perduodamas kaltininkui. O galiausiai ir sukritikuoja – praktiškai taikyti šį kriterijų teismui bus per sudėtinga, nes reikės nustatyti ir apibūdinti ne tik kaltininko asmenybę, bet ir nukentėjusiojo, ir dar daugiau, reikės išsiaiškinti, ar kaltininkas suvokė, kad nukentėjusysis yra aplaidus ir nerūpestingas⁴². Todėl ši teorija negali būti kriterijumi, atskiriančiu baudžiamąją apgaulę. Tačiau aš ne visai sutikčiau su tokia nuomone, nes nukentėjusiojo elgesys nusikaltimo darymo metu taip pat turi įtakos konstatuojant, ar buvo padaryta nusikalstama veika. Tai iliustruosiu pavyzdžiu iš teismų praktikos: *J. K. buvo kaltinama sukčiavimu dėl to, kad II „O“ vykdamos akcijos metu apgaudinėjo klientus, kuriems buvo pažadėta, jog, sudarę su įmone interneto tiekimo sutartį, nemokamai gaus kompiuterį. Iš tikrųjų, be interneto tiekimo*

40 Sinkevičius, E., *supra* note 4, p. 91.

41 Foinickij, I. Ja., *supra* note 11, p. 171.

42 *Ibid.*, p. 171–172.

sutarčių, J. K., atstovaudama lizingo bendrovėms (UAB „banko Nr. 2 lizingas“) ir (UAB „banko Nr. 1 lizingas“), sudarinėjo su klientais ir išperkamosios nuomos sutartis, pagal kurias našta vykdyti mokėjimus lizingo bendrovėms atitekdavo ne įmonei, bet patiems kompiuterinės technikos pirkėjams. Nukentėjusieji pasirašydavo išperkamosios nuomos sutartį klaidingai patikėję, kad lizingo bendrovėms už kompiuterinę techniką mokės J. K. vadovaujama įmonė, bet ne jie patys. J. K. buvo išteisinta dėl sukčiavimo remiantis tokiais motyvais: 1. Nukentėjusieji **pasirašydavo lizingo sutartį neskaitę ir neįsigilinę į jos sąlygas**, nors J. K. netrukdė jiems to padaryti, o daliai nukentėjusiųjų žodžiu paaiškino apie išperkamosios nuomos sutartį. Nė vienas nukentėjusiųjų neginčijo, jog sutartyse yra būtent jų parašai. 2. Nukentėjusiesiems, kaip civilinėje apyvartoje dalyvaujantiems asmenims, buvo žinoma, kad daugelio sutarčių padariniai susiję su įprasta rinkos ar gyvenimo rizika, šie padariniai dažnai priklauso nuo aplinkybių, kurių sutarties šalys negali iš anksto numatyti. **Atidžiai perskaitę sudaromų sutarčių sąlygas, nukentėjusieji būtų supratę, kad ir jų sudaromos sutartys susijusios su tam tikra rizika** – J. K. įmonei dėl kokių nors priežasčių nebemokant įmokų lizingo bendrovėms, pagal lizingo sutarčių sąlygas šią prievolę teks vykdyti jiems, nes būtent jie yra viena iš sutarties šalių. **Nukentėjusieji, pasirašydami sutartis, nebuvo pakankamai rūpestingi ir apdairūs**, neįsigilino į sutarčių sąlygas ir jose numatytas sutarčių nevykdymo teises pasekmes. <...> Byloje nėra duomenų, kad J. K. būtų dirbtinai sukėlusį įmonės nemokumą ir tokiais tyčiniiais veiksmais apsunkinusi nukentėjusiųjų interesų gynimą civilinio proceso tvarka. Nukentėjusieji nebuvo praradę galimybės įgyvendinti savo teises civilinio proceso tvarka⁴³. Žinoma argumentų buvo ir daugiau, tačiau iš nutarties matome, kad iš esmės išteisinimą dėl galimai padaryto sukčiavimo lėmė ne tik, kad nukentėjusiesiems nebuvo apsunkintos teisės savo interesus ginti civilinio proceso tvarka, bet motyvuose nurodomas ir kitas motyvas – nukentėjusieji nebuvo pakankamai apdairūs, atidūs ir rūpestingi. Tokiu būdu Lietuvos teismų praktikoje įtvirtinamas baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamas baudžiamosios apgaulės požymis, susijęs būtent su nukentėjusiojo savybėmis ir veiksmais. Todėl jeigu padarysime išvadą, kad nukentėjusiojo neapdairumas ar kiti veiksmai iš esmės lėmė jo turto praradimą, tokiu atveju galima kelti klausimą dėl kokios priežasties buvo prarastas turtas: dėl apgaulės, ar dėl paties nukentėjusiojo veiksmų? Taigi neretai tai gali tapti papildomu kriterijumi, padedančiu suprasti kitus kriterijus bei kartu sustiprinančiu argumentaciją priimant vieną ar kitą sprendimą.

Apibendrinamas baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamus civilinės teisės pažeidimo ir sukčiavimo atibojimo kriterijus, išanalizuosiu teismų praktikos kuriamas taisykles.

Peržvelgus Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nagrinėtas baudžiamąsias bylas pastebima, kad ne visose nutartyse teismas tinkamai pagrindžia sukčiavimo sudėties buvimą, paneigia civilinių teisiųjų santykių egzistavimą. *Vienoje baudžiamojoje byloje R. J. M. buvo nuteista pagal BK 182 straipsnio 1 dalį už tai, kad būdama UAB A direktorė, siekdama apgaule savo naudai įgyti svetimą turtą, pasinaudodama B. S., t. y. pristatiusi jį UAB „D“ darbuotojui kaip UAB A vadybininką ir įpareigojusi jį paimti iš UAB*

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2011.

„D“ sutartimi nupirktus kompiuterius, iš UAB „D“ paėmė 10 vnt. kompiuterių MAX, bendros 16 300 Lt vertės, žadėdama atsiskaityti už prekes, tačiau, negalėdama įvykdyti sutarties sąlygų, apgaule įgijo UAB „D“ priklausantį turtą. Teismas atmesdamas jos skundą pasisakė taip: tai, kad kasatorė kompiuterių pirkimo pardavimo santykius įteisino sutartimi ir vėliau sumokėjo nedidelę dalį sandorio sumos – 500 Lt, nepaneigia jos tikslo apgaule užvaldyti UAB „D“ turtą, nes nustatyta, kad piktnaudžiaudama UAB „D“ darbuotojų pasitikėjimu kasatorė, **įgijusi prekes (kompiuterius) ir turėdama realią galimybę bent iš dalies vykdyti savo išpareigojimus, už juos neatsiskaitė, neigė kompiuterių jai perdavimo faktą ir taip apgaule įgijo svetimą turtą**⁴⁴.

Mano nuomone, tokie motyvai nevisiškai įtikina, kad buvo peržengtos civilinių teisinių santykių ribos ir turi kilti baudžiamoji atsakomybė. Iš nutarties neaišku, kokiū būdu ir forma pasireiškė kaltininkės apgaulė, ar žalą patyrusiai įmonei buvo apsunkintos teisės apginti savo interesus civilinio proceso tvarka, be to, ar ši įmonė buvo pakankamai atidi ir apdairi. Iš esmės nėra analizuojamas nė vienas baudžiamosios apgaulės kriterijus, kas, mano nuomone, turėtų būti padaryta, nes ginčas ir kyla būtent dėl to, kokios rūšies teisės pažeidimas buvo padarytas. Todėl darytina išvada, kad, atitinkamai parinkus motyvus, sukčiavimo sudėties požymių aiškumas gerokai sustiprėtų.

Kitoje baudžiamojoje byloje D. G. nuteista už tai, kad pasinaudojusi ilgametės pažinties dėka įgytu V. B. pasitikėjimu bei ją įtikinusi, kad padės nusipirkti sodo sklypą su namu, nors to daryti neketino, apgaule įgijo ir užvaldė nukentėjusiosios būstui skirtus pinigus – 28 000 Lt, kurie per 12 kartų buvo paimiti nuo V. B. sąskaitos, panaudojus jos mokėjimo kortelę. Disponuodama V. B. pinigais, D. G. nepadėjo sutvarkyti būsto pirkimo dokumentų nukentėjusiosios vardu, pinigų jai negrąžino, o jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, minėto sodo sklypo pirkimas buvo iformintas A. Š. vardu. Šiuo atveju vėl buvo ginčijama, kad buvo civiliniai teisiniai santykiai, tačiau teismas nuteistosios skundą atmetė motyvuodamas tuo, kad nuteistoji suklaidino nukentėjusiąją pažadėdama už jos perduotus pinigus nupirkti jai žemės sklypą su sodo namu, nors šio pažado neketino tesėti. Nupirkti sodo sklypą su namu ar sugrąžinti pinigus nukentėjusiajai V. B. ji neketino, **nes ilgą laiką po to, kai buvo įmokėta dalis sumos už žemės sklypą ir ant jo stovintį namą, nesiėmė jokių veiksmų, kad namo įsigijimo dokumentai būtų sutvarkyti nukentėjusiosios V. B. vardu, o pastangų grąžinti tariamą skolą ėmėsi tik po to, kai dėl D. G. veiklos buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas**⁴⁵.

Šioje situacijoje padaryta veika buvo pripažinta sukčiavimu vien dėlto, kad ilgą laiką nebuvo atliekami pažadėti veiksmai. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad pats savaime pinigų perdavimas ir jų negrąžinimas laiku dar nėra sukčiavimas, o tokie santykiai neiš-eina iš civilinių teisinių santykių ribų. Mano manymu, nuteisimo argumentus sustiprintų ir labiau įtikintų sukčiavimo sudėties buvimo nustatymas, kad nukentėjusioji dėl kokių nors objektyvių priežasčių negalėjo šios skolos išieškoti civilinio proceso tvarka, arba šios galimybės jai buvo apsunkintos ir dėl to atgauti paskolintus pinigus nesikreipiant į teisėsaugą buvo neįmanoma. Pažymėtina, kad panašių baudžiamųjų bylų, kai teismo

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-557/2008.

45 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2005.

argumentai nevisiškai įtikina savo sprendimų pagrįstumu, galima surasti ir daugiau⁴⁶, todėl tokia praktika keistina.

Tačiau ne tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse pasitaikė nevisiškai įtikinamų motyvų. Ikiteisminio tyrimo metu tokių bylų galima surasti gerokai daugiau. Štai, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo medžiagoje Nr. 57-1-2001-08, M. Š. buvo kaltinamas tuo, kad turėdamas tikslą apgaule pasisavinti svetimą turtą – pinigines lėšas, gaunamas iš kito asmens kaip avansą už tvoros pastatymą užsakovo sklype, žinodamas, jog jis nesiruošia atlikti nurodytų darbų, o tik siekia pasisavinti sumokėtą avansą, 2008-03-12 S. V. namuose, apgaulės būdu, tuo metu niekur nedirbdamas, prisistatęs įmonės atstovu, melagingai pažadėjo S. V. pastatyti tvorą, tačiau žinodamas, kad šio įsipareigojimo neketina vykdyti, taip suklaidino S. V., kuri M. Š. perdavė 3000 Lt avansą, po ko tęsdamas nusikalstamą veiką, 2008-03-17, S. V. namuose tariamai minėtiems darbams atlikti papildomai iš S. V. dar gavo 7000 Lt avanso, tačiau iki 2008-11-06 tvoros nepastatė, pinigų negrąžino, o pats dingo. Baudžiamoji byla su kaltinamuoju aktu buvo perduota į teismą, tačiau vėliau buvo susigrąžinta ir nutraukta. Motyvai tokie: tarp M. Š. ir S. V. susiklostė sutartiniai civiliniai teisiniai santykiai dėl tvoros statybos. M. Š. pradėjo darbus: iškasė griovį, supylė betoną ir kitas statybines medžiagas, tačiau vėliau su S. V. įvyko konfliktas dėl atliekamų darbų kokybės ir todėl darbai nebuvo tęsiami. Be to, teigiama, kad M. Š. nesislaptė, atsiliepdavo į telefono skambučius⁴⁷. Iš pateiktų aplinkybių visiškai neaišku, kokių pagrindų byla buvo perduota į teismą M. Š. kaltinant sukčiavimu, nes apgaulės požymių šiuo atveju nebuvo visai. Reikėtų pažymėti, kad tokiais ir panašiais atvejais (kai nukentėjusieji kreipiasi į policijos įstaigą dėl kilusio konflikto su rangovu, dėl ko paprastai būna nepabaigiami darbai) dažniausiai yra pradedami ikiteisminiai tyrimai, kurie, atlikus tyrimą ir nustatčius visas reikšmingas aplinkybes, yra nutraukiami, nemėginant jų perduoti į teismą⁴⁸. Tokiai praktikai pritartina, nes dažnai viena iš šalių teisėsaugos institucijas naudoja kaip „pagalbininką“ išsiekiant padarytą žalą ar skolą. Tačiau dažniausiai tokiais atvejais nukentėjusieji savo teises gali netrukdomai apginti civilinio proceso metu.

Peržvelgus baudžiamąsias bylas, kuriose buvo kilęs ginčas dėl sukčiavimo nusi kaltimo sudėties, neva esant civiliniam teisės pažeidimui, pastebima, kad daugumoje baudžiamųjų bylų teismai tinkamai ir išsamiai motyvuoja savo sprendimus.

Štai keletas pavyzdžių: *N. M. nuteista pagal BK 182 straipsnio 2 dalį už tai, kad nuteistoji sudarė jai priklausančio buto preliminarinį pirkimo-pardavimo sutartį su UAB „V“ atstovaujanti direktore U. U., gavo iš jos 17 000 Lt avansą, o vėliau įtikino ją pervesti į sąskaitą ir likusią 82 450 Lt sumą už buto pardavimą, nuslėpusi nuo jos esminį faktą, kad šis butas yra areštuotas ir negali būti parduotas. Ši apgaulė laikytina esmine, nes būtent nutylėtos informacijos nežinojimas lėmė liudytojos U. U. apsisprendimą pirkti iš nuteistosios butą ir sumokėti jai pinigus. Taigi U. U. buvo apgaule įtraukta į civilinį sandorį su kasatore, pinigus mokėjo klaidingai manydama, kad perka*

46 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-113/2004; Nr. 2K-651/2006.

47 Ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57-1-2001-08.

48 Ikiteisminio tyrimo medžiagos Nr. 57-2-0086-09; Nr. 49-1-0561-09.

*butą, nors iš tikrųjų butas jai nebuvo parduodamas*⁴⁹. Arba: *kitoje baudžiamojoje byloje nuteistasis įtraukė nukentėjusiuosius į turtinius santykius su juo ir gavo iš jų pinigų prieš išgaliojant teismo nuosprendžiui, kuriuo jis kitoje byloje buvo nuteistas realia laisvės atėmimo bausme. Tai, kad D. O. jam inkriminuotus veiksmus atliko realios laisvės atėmimo bausmės vykdymo akivaizdoje, paneigia kasacinio skundo teiginius apie jo sąžiningus ketinimus vykdyti turtinius įsipareigojimus (mokėti palūkanas, pareikalavus grąžinti pinigus) ir tam netikėtai sutrukdžiusį suėmimą. Šios aplinkybės rodo, kad nuteistasis D. O. užvaldė svetimą turtą ne tik esmingai suklaidindamas nukentėjusiuosius, bet ir apsunkindamas jų galimybes atkurti pažeistus interesus civilinio proceso tvarka*⁵⁰.

Apibendrinant galima pasakyti, kad būtent teismo nuosprendis, kuriuo kaltininkas buvo nuteistas realia laisvės atėmimo bausme, patvirtino tiek apgaulės, tiek kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijaus realizavimą. Jeigu nebūtų šio nuosprendžio, manau, kad teismui būtų sudėtingiau pagrįsti sukčiavimo sudėties egzistavimą.

Taigi visų pirma, ne vienoje nutartyje pažymima, kad apgaulė ir suklaidinimas turi būti esminiai⁵¹, t. y. pateikta ar nutylėta informacija iš esmės lemia nukentėjusiojo veiksmus perduoti savo turtą ar perleisti turtinę teisę. Esminės apgaulės kriterijus dažniausiai naudojamas baudžiamosiose bylose, kai nukentėjusysis suklaidinamas dėl kaltininko ketinimų. Šiuo atveju apgaulė turi pasireikšti prieš sudarant sandorį arba sandorio sudarymo metu. Tačiau, kaip galima pastebėti iš paskutinės nutarties, neretai šalia apgaulės naudojamas ir kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus. Šį kriterijų galima efektyviai panaudoti ir tada, kai kaltininkas suklaidina nukentėjusįjį sandorio sudarymo metu, tačiau dar dažniau jo prireikia, kai apgaulė atsiranda jau prasidėjus sutartiniams civiliniams teisiniams santykiams. Tai yra, kai šalys be apgaulingų ketinimų susitaria, tačiau jau sutarties vykdymo metu viena šalis pakeičia savo „planus“, tokiu atveju kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus padeda pagrįsti to paties apgaulės požymio egzistavimą. Tokia situacija paprastai sudaro vieną iš sukčiavimo padarinių – turtinių prievolių išvengimo. Pažymėtina, kad neretai šis kriterijus panaudojamas atribojant ne tik sukčiavimą, bet ir turto pasisavinimą ar išvaistymą nuo civilinio teisės pažeidimo. Todėl plačiau neanalizuodamas šio kriterijaus, pateiksiu trumpus pavyzdžius iš teismų nutarčių, kurie gali būti laikomi pavyzdiniais kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijaus turinio elementais: svarbiausia nustatyti, kiek kaltinamas asmuo savo sąmoningais veiksmais sumenkino kreditoriaus galimybes atkurti pažeistą teisę civilinio proceso priemonėmis, jei kreditoriaus teisės atkūrimas tampa neperspektyvus dėl sąmoningų skolininko veiksmų, jo sukkelto nemokumo, laikytina, kad veika peržengė

49 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2010.

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2010.

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-387/2008: *klasikinė esminės apgaulės samprata* pateikiama jau nuo 2001 metų: „Apgaulė – tai turto savininko, teisėto valdytojo ar asmens, kurio žinioje yra turtas, suklaidinimas dėl kaltininko turimos tariamos teisės į turtą arba dėl jo ketinimų, ir tokiu būdu „privertimas“ jį perduoti turtą kaltininko ar trečiųjų asmenų nuosavybei ar laikinam valdymui. Apgaulė sukčiavime turi būti esminė, t. y. suklaidinimas turi turėti lemiamą įtaką asmens apsisprendimui dėl turto perdavimo kitam asmeniui. Jei asmens suklaidinimas neturėjo lemiamos įtakos asmens apsisprendimui perduoti turtą, tokia apgaulė nedaro veikos sukčiavimo nusikaltimu“.

civilinių teisinių santykių ribas⁵²; jeigu apsunkinamas asmens indentifikavimas ar paties sandorio įrodinėjimas⁵³; padaromas problemiškas civilinės atsakomybės priemonių įgyvendinimas be teisėsaugos institucijų įsikišimo⁵⁴; sudaro situaciją, kai kreditorius negali civilinėmis teisinėmis priemonėmis atkurti savo pažeistos teisės arba toks pažeistų teisių gynimo būdas yra apsunkintas⁵⁵.

Išvados

1. Apgaulė turi būti suprantama kaip turto savininko, valdytojo, asmens, kurio žinioje yra turtas, bet kokio trečio asmens, institucijos, įgaliotos spręsti teisinius ginčus, ar elektroninės sistemos suklaudinimas bet kuriam iš jų pateikiant melagingus (iškraipant tiesą) duomenis (tarp jų ir apie savo ketinimus ir kitus ateityje turėsiančius įvykti faktus), ar nutylėjimas aplinkybių, apie kurias asmuo turi teisinę pareigą pranešti, siekiant, kad turto savininkas patirtų turtinės žalos.

2. Apgaulės turinį gali sudaryti melagingi duomenys tiek apie praeitį ar dabartį, tiek apie ateitį (teismų praktikoje dažnai vadinami melagingais ketinimais)

3. Piktnaudžiavimas pasitikėjimu negali būti laikomas apgaulės forma ar rūšimi, nes tai yra tik priemonė efektyviai panaudoti apgaulę.

4. Svarbiausias kriterijus, skiriantis sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą, – esminės nukentėjusiojo elgesiui apgaulės naudojimas. Tai pagrindinis kriterijus, kuris turi būti nustatytas visais atvejais pripažįstant, kad buvo padarytas sukčiavimo nusikaltimas. Kiti du kriterijai: kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus ir „vidutiniškai protingo“ nukentėjusiojo arba atidaus ir rūpestingo jo elgesio kriterijus, gali būti naudojami kaip papildomi argumentai atskiriant šiuos du teisės pažeidimus. Jų panaudojimas neretai tampa būtinu, kad būtų tvirčiau argumentuojama viena ar kita pozicija.

Literatūra

- Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
- Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000.
- Arendarenko, A. V.; Golubov, I. I. *Otvetstvennost pri obmane ili zloupotrebleniji doverijem* [Responsibility for fraud or abusing of trust]. [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.com.lawmix.ru/comm/5084/>>.
- Borzenkov, G. N., et al. *Rossijskoje ugolovnoje pravo. T. 2. Osobennaja chast*. [Criminal law of Russia. Special part]. Moskva, 2008.
- Fedosiuk, O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose. *Jurisprudencija*. 2006, 7(85).

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-388/2007.

53 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2002.

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2003.

55 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224/2008.

- Fedosjuk, O. Sukčiavimo normos koncepcija naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir jos įgyvendinimo problemos. *Teisė*. 2003, 48.
- Foinickij, I. Ja. *Moshennichestvo po russkomu pravu. Chast II* [Fraud in law of Russia. Part II]. Moskva, 2006.
- Gaukhman, L. D.; Maksimov, S. V. *Otvetstvenost za prestuplenija protiv sobstvenosti* [Responsibility for crimes against property]. Maskva: Centr Jurinfo, 2001.
- Grigorjeva, V. L. *Ugolovnaja otvetstvenost za moshennichestvo v uslovijah stanovlenija novih ekonomicheskikh otnoshenij. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Responsibility for fraud in relations of economic. Dissertation of Candidate of Law Science]. Saratov, 1996.
- Ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57-1-2001-08.
- Ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57-2-0086-09.
- Ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 49-1-0561-09.
- Krupas, J.; Lukšys, D.; Paulauskas, J. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis, 1975.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-682/2001.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2002.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2003.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2003.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-23/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-47/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-519/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-679/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-651/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-388/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-224/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-387/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-557/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-213/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-34/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimo Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“, 9 punktą. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 23.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gruodžio 22 d. apžvalga „*Įstatymų dėl baudžiamosios atsakomybės už sukčiavimą,*

- turto pasisavinimą arba iššvaistymą taikymo teismų praktikoje apibendrinimo*“ [interaktyvu]. žiūrėta [2011-05-10]. <http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=26841>.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 8 „Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)“. *Teismų praktika*. 1999, Nr. 10.
- Lunin, N. N. *Moshinnichestvo po ugalovnomu zakonodatelstvo Rossii: ygolovnjajapravovaja xarakteristika i kvalifikacija. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk.* [Fraud in criminal law legislation of Russia: features and qualification Dissertation of Candidate of Law Science]. Moskva, 2006.
- Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė*. Vilnius: Justitia, 1996.
- Pedneault, S. *Fraud 101 Techniques and strategies for understanding fraud*. USA, New Jersey, 2009.
- Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmą knygą*. Vilnius: Justitia, 2006.
- Piesliakas, V. Nusikalstamų veikų atbribojimo nuo civilinės teisės pažeidimų problemos Lietuvos teisėje ir teismų praktikos pavyzdžiai. *Justitia*. 2005, 2.
- Rusijos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta: 2011 05 24]. <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_12.html#p682>.
- Sinkevičius, E. *Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002.
- Sinkevičius, E. *Veikos, susijusios su neteisėtu banko kredito gavimu arba panaudojimu, bei jų teisinio vertinimo problemos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius, 1999.
- Sunchalijeva, L. E. *Moshennichestvo. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk.* [Fraud. Dissertation of Candidate of Law Science]. Stavropol, 2004.
- Titkova, I. O. *Ugolovno-pravovaja charakteristika moshennichestva. Dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Fraud ir Criminal law. Dissertation of Candidate of Law Science]. Moskva, 2004.

THE DEFINITION OF DECEPTION AND ITS INFLUENCE IN MARKING THE LINE BETWEEN FRAUD AND TORT

Darius Pranka

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The author examines the main feature of crime, determined in Article 182 (fraud) of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, the way of committing this crime. The article gives some different definitions of the deception, generalizes the variety of it features. We can see that the definition of deception is not permanent, on the contrary, it changes according to historical perspective together with the life of society and with technological progress. After summarizing various positions about deception, existing in the literature of criminal law of Lithuanian and foreign countries, the author defines deception from a new point of view, which is actual and contemporary. Also the article analyses new types of deception, which are not in line with the old definition, for instance, electronic system deception, third person deception or deception of third parties. The author points out the importance of these new types of deception in understanding the existing definition of deception. The need to change definition is explained.*

Next the article discusses deception, when the criminal uses false intentions: the author recognizes such way of fraud as positive. The author reviews the problems of abusing trust, as the way of committing the fraud. In spite of some different opinions about this way, the author suggests that abusing trust should not be explained as a substantive way to commit the fraud.

Finally, the focus of the article is in finding the dividing line between fraud and tort. The author collected court and pre-trial institution decisions, analysed them and highlighted the mistakes in court decisions as well as positive court practices. The article concludes in proposing key criteria which can help to separate fraud from tort: a) substantial deception; b) aggravating the position of a creditor; c) the criterion of attentive and a careful victim. These criteria could be used in Criminal Law theory and court decisions to strengthen the motives for determining criminal liability.

Keywords: *fraud, deception, tort, abusing or trust.*

Darius Pranka, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, baudžiamosios ir civilinės atsakomybių atribojimas.

Darius Pranka, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminology, Doctoral Student. Research interests: Criminal Law, criminal and civil liability divide.